

Шевченко О.М.

*ст. викладач кафедри цивільного права
юридичного факультету ЗДУ*

Льотиков П.

студент 3 курсу юридичного факультету ЗДУ

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА НОВОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

З проголошенням незалежності в 1991 році України, щоб не допустити утворення так званого правового вакууму Верховна Рада України прийняла дуже необхідний на той час нормативно-правовий акт, що забезпечив стабільність у національному законодавстві, а відповідно й у державному та суспільному житті Звичайно, мова йде про Закон України "Про правонаступництво України" від 12 вересня 1991 року. Цим законом встановлювалося, що з моменту проголошення незалежності України вищим органом її державної влади є Верховна Рада України у депутатському складі Верховної Ради УРСР. Тимчасово, до прийняття нової Конституції зберігає свою чинність Конституція УРСР 1978 року. Закони та інші акти, прийняті Верховною Радою УРСР, діють, оскільки вони не суперечать законам України, що були прийняті після проголошення її незалежності тощо. Тобто зберігали свою чинність також і ті кодифіковані акти, що були прийняті ще в середині минулого століття. Це зокрема, і Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, це і Цивільний та Цивільний процесуальний кодекси.

З проголошенням незалежності наша держава стала на новий шлях свого розвитку, що, безумовно, вимагало не тільки перетворення існуючих на той момент суспільних відносин, а й відповідно існуючого законодавства. Особливої уваги, безперечно, вимагало субституція цивільної нормативної бази як матеріального так і процесуального права. Адрже побудова ринкової економіки передбачає саме зменшення державного впливу на го сподарські та інші майнові відносини. А ці відносини, як відомо, є складовим елементом предмету цивільного права. Реформування цивільного законодавства можна вважати багатоетапним, складним та часом безрезультатним. На початку, змінювалися окремі норми, що вже не відповідали вимогам часу. Пізніше, на зміну "крапкових" еволуцій прийшло прийняття нових законів. Водночас же, тривала і підготовка проектів Цивільного та Цивільного процесуального кодексів.

Нас звісно, буде цікавити Цивільний процесуальний кодекс та певним чином проект, що передував його прийняттю.

Так званий старий, проте нині діючий, Цивільний процесуальний кодекс було затверджено у далекому 1963 році 18 липня. Як і всім іншим подібним кодифікованим актам радянського періоду йому була притаманна чіткість та майже ідеальна юридична техніка. Проте, із прийняттям нового Цивільного кодексу посталала необхідність у перетворенні й процесуального законодавства.

Тож розглянемо структуру і зміст нового Цивільного процесуального кодексу від 18.03.2004 р., що вступить в силу 1 січня 2005 року, але не раніше

прийняття Адміністративного процесуального кодексу України (п. 1 Прикінцевих та перехідних положень).

Новий кодекс має 11 розділів:

I. Загальні положення

II. Наказне провадження

III. Позовне провадження

IV. Окреме провадження

V. Перегляд судових рішень

VI. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах та рішень інших органів (посадових осіб)

VII. Судовий контроль за виконанням судових рішень

VIII. Про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні

IX. Відновлення втраченого судового провадження

X. Провадження у справах за участю іноземних осіб

XI. Прикінцеві та перехідні положення.

Перші вісім розділів мають в собі глави. Усього кодекс має 415. У процесі створення нового кодексу актуальним був пошук шляхів для зменшення числа складних розгорнутого фактичного складу, який є модально процесу. Скорочення окремих елементів складу, виключення фактів дозволяє досягнути необхідного правового результату. На цьому і побудовані такі інститути процесуального права, як заочний розгляд справи та наказне провадження, що є для нас все ж таки новим інститутом цивільного процесу.

Судовому наказу як особливий немотивований форми судового рішення по фактично безспірним справам призначений Розділ II кодексу, у якому, слід зазначити, враховується як світовий досвід, так і попередній вітчизняний. Законодавець має цілком слушний думку, що розгляд справ із застосуванням такої форми вирішення не тільки полегшить роботу судів, але й дасть можливість громадянам без значних фінансових витрат швидко отримати виконавчий документ [1].

Викладене також стосується й іншого нового інституту в процесі - заочного рішення, яке закріплене у Главі 8 Розділу III Цивільного процесуального кодексу. Можливість розглядати справу у відсутності відповідей а в разі його неявки, коли він належним чином по відомленні є найбільшим питанням для суддів. Введення цього інституту цілком відповідає принципу диспозитивності й разом з тим повинно набрати форми реалізації принципу змагальності, оскільки така поведінка відповідача розглядатиметься як його позиція. І це цілком логічно, адже особа, зацікавлена в позитивному для себе рішенні не буде проявляти неповагу до суду таким чином, а буде праявляти засобами впливати на перебіг судового процесу у свій бік. Ця нова ла підвищить відповідальність сторони за свої дії, а наявність особливого порядку оскарження (перегляду) гарантує належний захист її інтересів [2].

Разом з тим слід зазначити, що передбачений строк для подачі заяви про перегляд заочного рішення має становити ті ж 10 днів, що встановлені для набрання рішенням чинності, а після цього той же судочинний його переглядати. Науковцями зазначалося під час розробки проекту, що доцільно також зменшити до п'яти днів строк, встановлений для перегляду заочного рішення. Найголовнішим у цьому питанні є беззаперечне виключення для відповідача можливості подати в цьому випадку докази, якими він обґрунтовує свої заперечення проти вимог позивача. Проте, закон передбачає, що у змісті заяви відповідача про перегляд заочного рішення, він повинен поспішитися на докази, що обґрунтовуватимуть його заперечення проти вимог позивача. І зрозуміло, як необхідну гарантію дотримання принципу юридичної рівності та соціальної справедливості, законодавець передбачив положення, згідно з якими суд може переглянути заочне рішення. Наприклад, у випадку визнання причин, з яких відповідь не з'явився на засіданні суду поважними.

Цікаво, що в процесі підготовки та розробки проекту нового Цивільного процесуального кодексу, виникла певна полеміка, щодо участі прокурора у цивільному процесі та щодо меж його повноважень. Наприклад, С. Фурса вважає, що з прийняттям Конституції України участь прокурора в цивільних справах може взагалі втратити свій сенс. Пояснювалося це відсутністю теоретичних обґрунтувань та концептуальних підходів щодо процесуального становища прокурора в цивільних справах. С. Фурса обґрунтовував це поспіанням вказівкою на ст. 13 дивочого ЦПК, про те, що прокурор бере участь у розгляді цивільних справ за його заявами про захист прав і законних інтересів громадян, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть захистити свої права, а це суперечить ст. 111 ЦПК, де закріплений інститут представництва. До того ж, участь прокурора в цивільному процесі порушує принцип змагальності і рівноправності, оскільки він наділений особливими функціональними та процесуальними правами, а це гарантує особі, щодо якої він бере участь у суді, певні привілеї при остаточному вирішенні справи [3]. Але, я вважаю, що законодавець в новому ЦПК, досить вдало визначив правовий статус прокурора в цивільному процесі, адже тепер не передбачається такої особливої умови його участі на стороні громадянина, як стан здоров'я чи з інших поважних причин, згідно з якими громадянин не можуть захистити свої права.

Також слід звернути увагу на визначення принципів процесу. В проекті 1996 року та новому ЦПК ми можемо бачити певну безсистемність, щодо їх визначення. Так, ст. 7 цього проекту та ст. 6 нового ЦПК містять одразу два принципи гласності і усності, відносно конституційної і процесуальної принципів. Ми вважаємо, що розмежування конституційних та безпосередньо процесуальних принципів, стало б одним із свідчень високого рівня юридичної техніки його складання. Тому, ці два фундаментальні принципи необхідно виділяти в окремих статтях з метою їх чіткої регламентації і запобігання своєрідній плутанині.

Говорячи про принципи, слід зазначити, що принцип змагальності визначений в новому ЦПК не так вдало. І ще цікаво, цей недолік був притаманний і проекту кодексу, не дивлячись на це не було вказовано думки О. Невіровської, старшого наукового співробітника Інституту законодавства Верховної Ради України. Вона наполягала:

- Змінити назву статті "Змагальність сторін" на "Змагальність сторін в судовому засіданні";

- І дати наступне визначення змагальності "Змагальність в судовому засіданні полягає у викладенні вимог сторонами своїх вимог та заперечень щодо вимог іншої сторони та доведенні обставин, на які вони посилаються в обґрунтування" [4].

Також, говорячи про новели нового кодексу, слід звернути увагу, на Главу "Докази". Зокрема, серед переліку доказів ми можемо зустріти нові, такі як звуко- і відеозаписи. Встановлено, що докази, одержані з порушенням закону не беруться судом до уваги (ч. 1 ст. 59). Цяк, зокрема, конкретизується конституційне положення, яким встановлено правило, що при здійсненні правосуддя не допускається використання доказів, одержаних незаконним шляхом (Ст. 62 Конституції України).

По новому викладені норми щодо показань свідків, оскільки виникла необхідність узгодження із Основним законом про те, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, крім яких визначається законом (ст. 63 Конституції України).

Також новов є Глава, що має назву "Проведення у справі досудового розгляду". Вона вводиться замість глави чинного ЦПК "Підготовка справ до судового розгляду". Особливістю змісту норм пропонованої глави полягає у тому, що процес підготовки справи до розгляду передбачає обов'язкову участь сторін та третіх осіб.

Нормами Глави 7 Розділу III "Судові рішення" (на відміну від чинного) передбачена письмова форма висновку суду щодо задоволення позову або про відмову у позові повністю чи частково, розподілу судових витрат, строку і порядку його оскарження (ст. 215).

Щодо Розділу "Окреме провадження", то він містить нові, порівняно з дивочим, глави - Глава 3 "Розгляд судом справ про надання неповнільній особі позовної цивільної дієздатності" (за проектом її назва звучала депр по іншому - "Оголошення неповнільного повністю дієздатним"), "Розгляд судом справ про передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність" - Глава 8, Главу 9 "Визнання спадщини відумерлою", Главу під назвою "Розгляд заяви про надання особі пенсіонерської допомоги у примусовому порядку", також главу за номером 11 "Розгляд судом справ про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу" та 12 Главу "Розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб". Виключення нових глав, перш за все пояснюється соціально-економічними змінами в суспільстві та, зокрема, змінами в дивочому законодавстві.

Принципово нові положення містить розділ V нового ЦПК "Перегляд судових рішень".

У главі "Апеляційне провадження" відбивається положення Конституції України та Закону України "Про судоустрій" (від 07.02.2002) про дію в системі судів загальної юрисдикції апеляційних судів. Передбачено, що при розгляді справ у апеляційному порядку суд може встановлювати також і нові факти, до слідкувати нові докази (ст. 303 нового ЦПК).

Апеляційні суди відповідно до нового процесуального законодавства мають досить широкі межі повноважень.

Так, за наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції апеляційний суд має право:

- 1) постановити ухвалу про відірвання апеляційної скарги і залишення рішення без змін;
- 2) скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове рішення по суті позовних вимог;
- 3) змінити рішення;
- 4) постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закрити провадження у справі або залишення заяви без розгляду;
- 5) постановити ухвалу про повне або часткове скасування рішення суду першої інстанції і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

За наслідками розгляду справи скарги на ухвалу суду першої інстанції апеляційний суд має право:

- 1) постановити ухвалу про відірвання апеляційної скарги і залишення ухвали без змін;
- 2) скасувати ухвалу і постановити нову ухвалу;
- 3) змінити ухвалу;
- 4) скасувати ухвалу і передати питання на новий розгляд суду першої інстанції (ст. 307).

ЦПК у новій редакції містить ряд інших новел у відповідних главах, а також нові підходи вирішення процесуальних дій.

Робоча група з розробки проекту, яку очолював П. Шевчук, вважала, що остаточною редакція проекту можлива після прийняття закону, яким буде визначено судоуприту України, Цивільного кодексу (такі нормативні акти, як нам відомо, врешті решт було прийнято), а також Адміністративного процесуального кодексу [5]. Як бачимо, бажання робочої групи частково здійснилися. Чому частково? А тому, що такі не було прийнято, поки що Адміністративного процесуального кодексу.

На сам кінець хочеться додати, що в нашому законотворчому просторі намітилася позитивна тенденція щодо реформування законодавства. Проте, не слід передчасно говорити про значні досягнення у

цій сфері. Тому що, не можна робити поспішних висновків при розробці того чи іншого законопроекту в угоду політичним прошаркам та групам нашого суспільства, не можна допустити таких помилок, що були допущені при розробці Господарського кодексу, які призвели до головного болів суддівського корпусу і законодавчих протиріч, не можна допустити так званої "половинчатості" реформування, у цьому контексті доречно цікаво було б послужити думку законодавців щодо співвідношення норм двох процесуальних кодексів Цивільного та Адміністративного. Тому, а майже певнений, що згадане мною процесуальне законодавство не буде сталим протягом ще близько п'яти, а то і десяти років.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

1. Шевчук П. Судовий наказ в цивільному судочинстві // Право України. - 1998. - № 5. - С. 32.
 2. Непировська О. На шляху оновлення цивільного процесуального законодавства // Право України. - 1999. - № 11. - С. 70-72.
 3. Фурса С. Теоретичні аспекти правового та процесуального становища прокурора в цивільному судочинстві // Право України. - 1998. - № 12. - С. 67.
 4. Непировська О. На шляху оновлення цивільного процесуального законодавства // Право України. - 1999. - № 11. - С. 70-72.
 5. Шевчук П. Питання структури і змісту нового Цивільного процесуального кодексу України // Право України. - 1997. - № 3. - С. 39-41.
- Конституція України (Відомості Верховної Ради 1996, N 30, ст. 141)
Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 липня 1963 р. (ВВР, 1963 N 30, ст. 464).